

SDE Analiz

Türkiye'nin Suriye, Lübnan ve Ürdün İle Ekonomik Entegrasyonu

Yrd. Doç. Dr. Rüstem YANAR

İçindekiler:

Yönetici Özeti.....	3
Giriş.....	4
1 Bölgesel Ekonomik Entegrasyon.....	6
2. Ortadoğu' da Bölgesel Entegrasyon	8
3. Türkiye - Ortadoğu Ülkeleri Ekonomik İlişkileri	12
4. Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün Ekonomilerinin Genel Yapısı	13
5. Bölge Ülkeleri Arasında Dış Ticaret.....	18
6. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Sınırları	26
7. Türkiye'nin Bölgesel Entegrasyondan Kazançları.....	29
Sonnotlar	32

Yönetici Özeti

Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün arasında bölgesel ekonomik entegrasyon oluşturmaya dönük girişimlerin son dönemlerde hızlandığı görülmektedir. Bu doğrultuda adı geçen ülkeler arasında imzalanan "Yakın Komşular Ekonomi ve Ticaret Ortaklık Konseyi" anlaşması, Serbest Ticaret Alanı (STA) oluşturmaya amaçlanmaktadır. Bu şekildeki bir ekonomik entegrasyonun üye ülkeler arasında ticaretin artmasına ve dolayısıyla ekonomik büyümenin hızlanmasına katkı yapacağı beklenmektedir. Ticaretin sınırlı sayıda ülke arasında serbestleştirilmesi, bölgesel anlamda kaynakların etkin dağılmasına ve tarafların refah seviyelerinin artmasına yol açabilmektedir. Bölgesel ekonomik anlaşmalar, geleneksel olarak "ticaretten kazançların" yanı sıra, üye ülkelerde reform süreçlerinin desteklenmesine ve üye ülkeler arasında güvenlik sorunlarının çözülmesine yardımcı olduğu bilinmektedir.

Türkiye'nin Suriye, Lübnan ve Ürdün ile ekonomik entegrasyonu, Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle son yıllarda hızla artan ekonomik ilişkilerini yeni boyuta taşıma potansiyeline sahiptir. Bu ülkeler arasında oluşturulacak serbest ticaret alanının başarılı olması, bölgedeki diğer ülkelerinde katılımına motivasyon sağlaması açısından önemlidir. Türkiye'nin bu ülkelerle ikili serbest ticaret anlaşmalarının varlığı, bu ülkelerle olan ticaretinin artmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu ikili anlaşmaların çok taraflı bir serbest ticaret anlaşmasına dönüştürülmesi, hiç kuşkusuz bölge ülkeleri arasındaki ticareti daha da artıracaktır.

Bu ülkeler arasında ekonomik entegrasyonun daha da derinleştirilmesi, siyasi kararlılık gerektirmektedir. Ekonomik entegrasyonun üye ülkelerin halklarının refahını artırdığı ölçüde siyasal kararlılığı sürmesine katkı sağlayacaktır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde görülen sosyal ve siyasal istikrarsızlıklar, Türkiye'nin komşuları ile oluşturmaya çalıştığı ekonomik entegrasyonun önündeki en önemli riski oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik entegrasyon, Serbest Ticaret Anlaşması, ticaretten kazançlar

Giriş¹

***Türkiye,
Suriye, Lübnan ve
Ürdün arasında
uygulamaya
konulacak olan
Serbest Ticaret
Alanı, son yıllarda
gelişen ilişkilere
paralel olarak
ülkeler arasında
hızla artan
ekonomik ilişkilerin
yeni bir boyuta
taşınması anlamına
gelmektedir.***

Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün Dışişleri Bakanları Türk-Arap İşbirliği Forumu 3. Dışişleri Bakanları toplantısının (İstanbul, 10 Haziran 2010) sonrasında yayınlanan ortak deklarasyon ile "Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi" tesis edilmiştir. Bu girişim, 31 Temmuz 2010'da yine İstanbul'da yapılan zirveyle ülkeler arasında serbest ticaret alanı kurmak için "Yakın Komşular Ekonomi ve Ticaret Ortaklık Konseyi'ne" dönüştürülmüştür. Bu kararlara imza atan ülkeler, aralarındaki mevcut ekonomik ve siyasi ilişkilerin daha da geliştirilmesini ve bunun sonucunda da bölgesel ekonomik entegrasyon oluşturulmasını açık bir şekilde ortaya koymuşlardır. Türkiye'nin Suriye (1 Ocak 2007) ve Ürdün (1 Mart 2011) ile ikili serbest ticaret alanı uygulaması başlamış bulunmaktadır. Lübnan ile olan anlaşmanın ise, iç onay sürecinin tamamlanmasının ardından 2011 yılı ortasında yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Ülkeler arasında imzalanan anlaşmalarda, diğer kardeş ve dost ülkelerin bu girişime katılabilecekleri vurgulanmış ve bölgesel işbirliğinin yeni üyelerin katılımıyla genişleyebileceği ifade edilmiştir.

Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün arasında uygulamaya konulacak olan Serbest Ticaret Alanı, son yıllarda gelişen ilişkilere paralel olarak ülkeler arasında hızla artan ekonomik ilişkilerin yeni bir boyuta taşınması anlamına gelmektedir. Ancak Ortadoğu ekonomilerinin üretim yapılarının benzer olması ve dış ticarete ürün farklılaşması noktasında yetersiz olması, bölge iç ticaret hacminin düşük kalmasına neden olmaktadır. Bu yapısal özelliklerin bölgede gerçekleştirilecek bir ekonomik entegrasyonun etkilerini sınırlayabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca bu bölgede İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan bölgesel entegrasyon girişimlerinin birçoğunun başarısız olması, bu girişimin geleceğine ilişkin tereddütlerin oluşmasına yol açmaktadır. Son olarak Türkiye'nin yakın komşuları ile geliştirmeye çalıştığı siyasi ve ekonomik ilişkiler, "eksen kayması" tartışmaları ile gölgelenmekte ve dün-

SDE Analiz

yadaki, bölgedeki değişmelere paralel olarak, Türkiye'nin politika tercihlerindeki değişimin sağlıklı bir değerlendirmesi yapılmamaktadır.

Bu analiz, Türkiye'nin Suriye, Lübnan ve Ürdün ile gerçekleştirmeye çalıştığı serbest ticaret alanı uygulamasının mevcut durumunu, potansiyelini, sınırlılığını analitik bir şekilde ele almakta ve bu girişimin başarılı olmasına yönelik öneriler sunmaktadır.

***Analiz,
Türkiye'nin Suriye,
Lübnan ve Ürdün ile
gerçekleştirmeye
çalıştığı serbest
ticaret alanı
uygulamasının
mevcut durumunu,
potansiyelini,
sınırlılığını
analitik bir şekilde
ele almakta ve
bu girişimin
başarılı olmasına
yönelik öneriler
sunmaktadır.***

SDE Analiz

1. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon

Serbest ticaret alanı en sığ entegrasyonu ve siyasal birlik ise en derin halini oluşturmaktadır. Serbest ticaret alanında, ülkeler arasında mal hareketliliğinin önündeki engeller karşılıklı olarak elimine edilmekte ve dolayısıyla üye ülkeler arasında gümrük vergileri kaldırılmaktadır.

Bölgesel ekonomik entegrasyon, ulus devletin çizdiği sınırların, kişiler, mallar ve üretim faktörleri üzerine getirdiği kısıtlamaları kaldırarak bölgesel olarak piyasaların bütünleştirilmesi süreci olarak tanımlanabilir. Bölgesel ekonomik entegrasyon, dış ticareti artırarak ve kaynak dağılımını etkinleştirerek, üye ülkelerde refah artışına katkıda bulunabilir.

Bölgesel ekonomik entegrasyonlar uygulamada değişik derecelerde/şekillerde ortaya çıkmaktadır: Serbest ticaret alanı, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlik ve siyasal birlik (Ertürk, 1991). Bölgesel entegrasyon çeşitlerinin bu sıralaması en sığdan en derine doğru yapılmıştır. Serbest ticaret alanı en sığ entegrasyonu ve siyasal birlik ise en derin halini oluşturmaktadır. Serbest ticaret alanında, ülkeler arasında mal hareketliliğinin önündeki engeller karşılıklı olarak elimine edilmekte ve dolayısıyla üye ülkeler arasında gümrük vergileri kaldırılmaktadır.

Serbest ticaret anlaşmalarının bir ileri aşaması ise, gümrük birlikleridir. Gümrük birliği yapan ülkeler, kendi aralarında tarife ve tarife dışı engelleri kaldırmanın yanı sıra üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulamaktadırlar. Gümrük birliğinin üye ülkelere olan ekonomik etkileri statik ve dinamik etkileri olmak üzere iki temel başlık altında ele alınabilir. Statik etkiler, anlaşma sonucu bölge ülkeleri arasında dış ticaretin değişimini dikkate alır. Eğer ülkeler arasında dış ticaret hacminde bir artış varsa, ticaret artıcı etkisinden; dış ticaret hacminde bir azalma meydana gelmesi durumunda ise, dış ticareti saptırıcı etkisinden bahsedilir. Anlaşma yapan ülkelerin ekonomilerinin birbirlerine rakip veya birbirlerini tamamlayıcı karaktere sahip olması, söz konusu entegrasyonun ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı etkisinin temel belirleyicisidir. Bölgesel entegrasyonda beklenen en temel sonuçlardan birisi bölge içi ticaret hacminin artmasıdır.

Gümrük birliği şeklinde oluşturulan bölgesel ekonomik entegrasyonun dinamik etkilerinden de söz etmek mümkündür. Bu etkiler, ölçek ekonomile-

SDE Analiz

rinden yararlanma, rekabeti artırma, teknolojik gelişme sağlama ve yabancı sermaye çekme gibi daha uzun vadede ortaya çıkmaktadır.

Bölgesel entegrasyonun başarı düzeyinin ve elde edilecek net refah etkisinin hesaplanması, statik ve dinamik etkilerinin birlikte ele alınmasını gerektirir. Statik etkileri kısa dönemde ölçülebilen etkiler olduğundan daha net görülebilirken, dinamik etkiler daha uzun sürede ortaya çıkar ve ölçülmesinde bazı güçlükler barındırır. Ancak teoride ekonomik entegrasyonun başarı koşulları genel olarak şu şekilde sıralanabilir (Küçükahmetoğlu, 2006:51):

- Ekonomik alanın büyük olması ve çok sayıda ülkeden oluşması
- Ülkelerin rakip ekonomiler olması durumunda elde edilecekleri kazanç daha yüksek düzeyde olur. Bir ürünü yakın maliyetlerle üreten ülkeler de gümrük birliğinin oluşması sonucunda o mali daha ucuza üreten ülkeler piyasaya hakim olur ve daha maliyetli üreten ülkeler ithalata başlarlar.
- Birlik öncesi uygulanan tarifeler ne kadar yüksekse, entegrasyon durumunda ticaret yaratma etkisi o kadar yüksek olur.
- Ülkelerin arz ve talep esnekliklerinin yüksek olması yüksek düzeyde ticaret yaratma etkisinin ortaya çıkmasını sağlar
- Ülkelerin coğrafi olarak birbirlerine yakın olması taşıma maliyetlerini azaltarak dış ticareti arttırıcı etkide bulunur.
- Ülkelerin birbirlerinin ürünlerine yönelik talebin şiddetinin yüksek olması entegrasyonu hızlandırır.

Bölgesel entegrasyonun yukarıda ifade ettiğimiz statik ve dinamik unsurlardan oluşan ekonomik etkilerinin yanında, son zamanlarda çok sıklıkla vurgulanan geleneksel olmayan etkilerden de bahsedilebilir (Fernandes, 1998). Entegrasyonun geleneksel olmayan etkilerinin başında ülkelerin yapacakları reformlar için önemli bir güvence oluşturması sayılabilir. Ayrıca, pazarlık gücünün artması ve gelecekte oluşacak risklere karşı güvence oluşturması entegrasyonun geleneksel olmayan faydaları arasında sıralanabilir. Son olarak, bölgesel entegrasyonlar güvenlik kaygısıyla da yapılabilir.

Bölgesel entegrasyonun başarı düzeyinin hesaplanması, statik ve dinamik etkilerinin birlikte ele alınmasını gerektirir. Statik etkileri kısa dönemde ölçülebilen etkiler olduğundan daha net görülebilirken, dinamik etkiler daha uzun sürede ortaya çıkar.

SDE Analiz

2. Ortadoğu'da Bölgesel Entegrasyon

Arap ülkeleri arasında 1981 yılında "Ticaretin Teşviki ve Kolaylaştırılması Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma 1983 yılında uygulamaya konulmuş ve serbest ticaret alanının oluşturulması ve bir gümrük birliği oluşturmayı hedeflemiştir.

Ortadoğu'da bölgesel bir entegrasyon oluşturma çabalarının tarihi 1950 yılında yapılan "Ortak Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" ile başlatılabilir. Arap ülkeleri arasında ticari entegrasyonu arttırmaya yönelik ilk girişim olan "Ticaretin Kolaylaştırılması ve Transit Ticaretin Düzenlenmesi Anlaşması", 1953 yılında imzalanmasına rağmen anlaşmanın ticareti artırıcı etkisi çok kısıtlı kalmıştır.

On yıl sonra Arap ülkeleri arasında bölgesel entegrasyonun başarısız olması nedeni ile 1964 yılında "Arap Ortak Pazar Anlaşması" adında yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Ancak 1971 yılında "Arap Ortak Pazarı" fikrinden ve ortak gümrük tarifesi uygulamasından vazgeçilmiştir.

Arap ülkeleri arasında 1981 yılında "Ticaretin Teşviki ve Kolaylaştırılması Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma 1983 yılında uygulamaya konulmuş ve serbest ticaret alanının oluşturulması ve bir gümrük birliği oluşturmayı hedeflemiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren Arap ülkelerinin bütününe kapsayan anlaşmaların başarısız olması, az sayıda ve coğrafi olarak birbirine yakın alt bölgesel birleşmeleri gündeme getirmiştir. Bu konudaki en önemli girişimler, 1981 yılında imzalanan "Körfez İşbirliği Konseyi (GCC)" ve 1989 yılında yapılan "Arap Mağrip Birliği" dir.

1990'lı yıllarda serbest ticaret konusuna ilginin artması nedeni ile önceki hataları da dikkate alan "Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (GAFTA)" kurulması için "Ticaretin Kolaylaştırılması ve Geliştirilmesi" anlaşması yapılmıştır. 1981 yılında imzalanan "Ticaretin Teşviki ve Kolaylaştırılması Anlaşması", 1997 yılında yeniden gözden geçirilmiş ve 18 Arap ülkesi tarafından imzalanan GAFTA, 1 Ocak 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İlk etapta serbest ticarete geçişin her yıl yüzde 10 gümrük indirimi yapılarak 2008 yılında tamamlanması öngörülmüş olmakla birlikte, daha sonra, son iki tarihte indirimi yüzde 20 uygulanarak 2005 yılı başından itibaren gümrükler

SDE Analiz

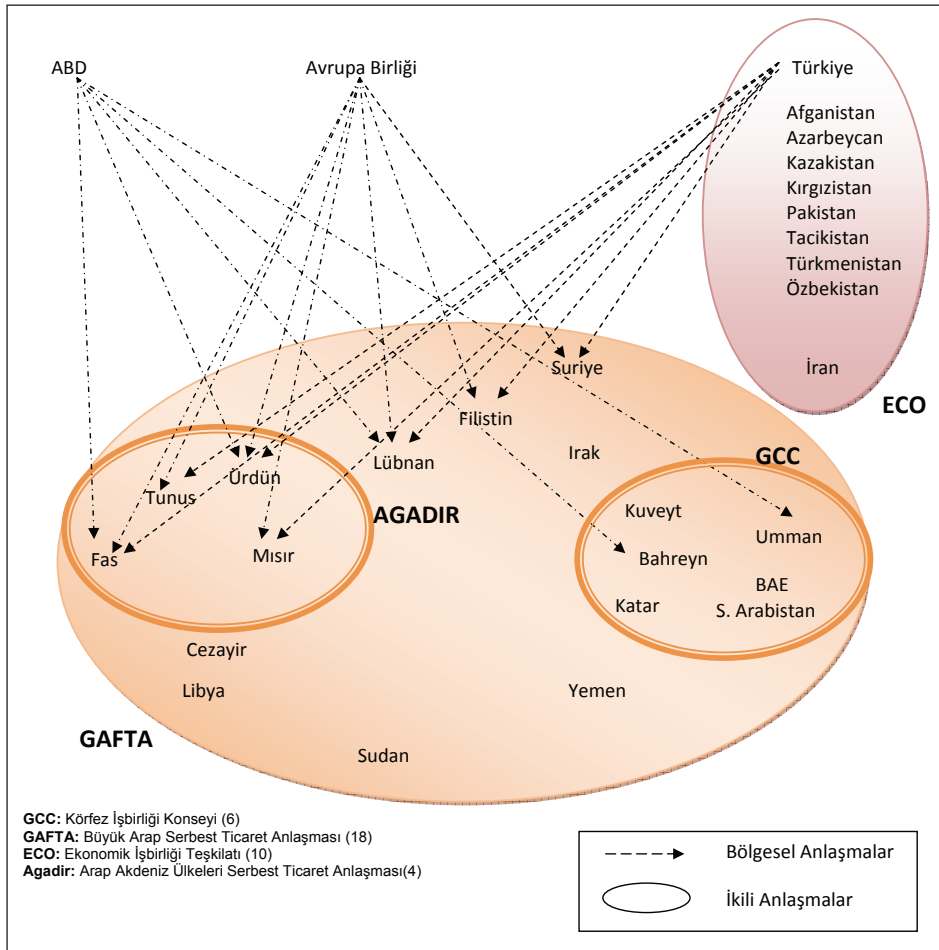

tamamen sıfırlanmış ve ticaretin serbestleştirilmesi kabul edilmiştir (Dikili, 2006). Başlangıçta 14 ülkenin katıldığı GAFTA'ya daha sonra dört ülke daha katılmıştır. Şu an 18 ülke GAFTA üyesidir.

Mısır, Fas, Tunus ve Ürdün arasında Şubat 2004 yılında imzalanan Agadir Anlaşması, 2005 yılında uygulamaya konulmuştur. Avrupa Birliği inisiyatifiinde gerçekleşen bu anlaşmanın amacı Avrupa Birliği ile diğer Akdeniz ülkeleri arasında dış ticaretin artırılarak bölgesel entegrasyonun gerçekleştirilmesidir (Bagoulla-Ghoneim, 2009; 25).

Son olarak Haziran 2010 tarihinde deklere edilen ve Temmuz 2010'da Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün arasında serbest ticaret alanı oluşturmaya yönelik olarak anlaşma imzalanmıştır.

Şekil 1. Ortadoğu'da Ticari Anlaşmalar

Mısır, Fas, Tunus ve Ürdün arasında Şubat 2004 yılında imzalanan Agadir Anlaşması, 2005 yılında uygulamaya konulmuştur. Bu anlaşmanın amacı Avrupa Birliği ile diğer Akdeniz ülkeleri arasında dış ticaretin artırılarak bölgesel entegrasyonun gerçekleştirilmesidir.

Kaynak: World Bank 2008. MENA Economic Developments and Prospects

Şekil 1'de Ortadoğu ülkelerinin hali hazırda yaptıkları ticari anlaşmalar görülmektedir. Burada iki farklı entegrasyondan bahsedilebilir: Birincisi,

SDE Analiz

Ortadoğu ülkelerinin kendi aralarında bölgesel ticareti ve işbirliğini sağlamaya dönük olarak kurdukları GAFTA ve GCC gibi birliklerdir. Bu tür anlaşmalarda temel amaç bölge ülkeleri arasında ticareti kolaylaştırarak bölgesel entegrasyonun artırılmasıdır.

İkinci tür entegrasyon, hem Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri açısından en büyük ticari ortak AB, hem de Bölge ülkelerinin ABD ile ikili anlaşmaları gibi bölge dışı anlaşmalardır. AB hem Akdeniz ülkeleri ile daha güvenli bir ilişki oluşturmak hem de bu bölge açısından en büyük ticaret partneri olması nedeni ile bu ülkelerle dış ticareti arttırmak amacı ile 1995 yılında Barselona sürecini başlatmıştır. İlk başlarda Türkiye bu sürece oldukça soğuk bir tutum sergilerken, 2000 sonrasında bölge ile ikili ilişkilerinde ciddi adımlar atılmıştır.

Tablo 1. Dünyada Bölgeler Arası Bölge İçi ve Ticaret (2009)

Kaynak	Hedef							
	Kuzey Amerika	Güney ve Orta Amerika	Avrupa	İngiliz Milletler Topluluğu	Afrika	Ortadoğu	Asya	Dünya
Her Bölgenin Kendi İçinde Yaptığı İhracatın Toplam İhracata Oranı								
Dünya	16.6	3.6	41.9	2.6	3.2	4.2	26.3	100.0
Kuzey Amerika	48.0	8.0	18.2	0.6	1.8	3.1	20.2	100.0
Güney ve Orta Amerika	25.0	26.1	19.6	1.3	2.8	2.5	20.8	100.0
Avrupa	7.3	1.5	72.2	2.9	3.2	3.1	8.5	100.0
İngiliz Milletler Topluluğu (CIS)	5.2	1.1	52.9	19.2	1.6	3.2	13.9	100.0
Afrika	17.1	2.4	38.8	0.3	11.7	3.0	22.2	100.0
Ortadoğu	8.7	0.7	11.0	0.5	4.9	15.5	51.8	100.0
Asya	17.5	2.7	17.9	1.6	2.8	4.6	51.6	100.0
Dünyadaki Toplam Mal İhracatında Bölgenin Payı								
Dünya	16.6	3.6	41.9	2.6	3.2	4.2	26.3	100.0
Kuzey Amerika	6.3	1.1	2.4	0.1	0.2	0.4	2.7	13.2
Güney ve Orta Amerika	0.9	1.0	0.7	0.0	0.1	0.1	0.8	3.8
Avrupa	3.0	0.6	29.7	1.2	1.3	1.3	3.5	41.2
İngiliz Milletler Topluluğu (CIS)	0.2	0.0	2.0	0.7	0.1	0.1	0.5	3.7
Afrika	0.5	0.1	1.2	0.0	0.4	0.1	0.7	3.2
Ortadoğu	0.5	0.0	0.6	0.0	0.3	0.9	2.9	5.7
Asya	5.2	0.8	5.3	0.5	0.8	1.3	15.2	29.4

Kaynak: UNCTAD

AB hem Akdeniz ülkeleri ile daha güvenli bir ilişki oluşturmak hem de bu bölge açısından en büyük ticaret partneri olması nedeni ile bu ülkelerle dış ticareti arttırmak amacı ile 1995 yılında Barselona sürecini başlatmıştır.

SDE Analiz

Bölgesel entegrasyon sürecinin temel amaçlarından bir tanesi, daha önce belirtildiği gibi dış ticarete serbestleşme yolu ile bölgesel ilişkilerin artırılması ve böylece kalkınmanın hızlandırılmasıdır. Tablo 1'de bölge içi ve bölgeler arasındaki dış ticaret rakamları verilmiştir. Ortadoğu ülkeleri arasında ekonomik entegrasyon çabalarının uzun bir geçmişe sahip olması, aradaki ortak tarihi ve kültürel mirasa rağmen günümüze zayıf bir görünüm arz etmektedir. Kuzey Amerika'daki ülkelerin kendi aralarındaki ihracatın yüzde 48'i olarak gerçekleşirken, Avrupa ülkelerinde bu rakam yüzde 72,2 düzeyine ulaşmıştır. Ortadoğu ülkelerinin kendi aralarında yaptıkları ihracat, toplam ihracatlarının ancak yüzde 15,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu rakam 1990'lı yılların sonunda yüzde 10'un altındayken, son dönemlerdeki gelişmeler doğrultusunda bu artış gerçekleşmiştir. Ancak gelinen nokta itibari ile bölge içi ticaretin oldukça düşük düzeylerde seyrettiği söylenebilir.

Ortadoğu'da yaklaşık altmış yıllık bir çabaya rağmen bölgesel entegrasyonun gerçekleştirilememesinin en önemli nedenlerinden birisi güçlü bir siyasi iradenin olmayışıdır. Bunun yanında bölgenin ekonomik yapısı entegrasyonu engellemiştir. Bölge içinde ticari yoğunlaşmanın düşük olmasını açıklamaya dönük birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda elde edilen belli başlı bulgular şu şekilde sıralanabilir (Momani, 2007):

- Ortadoğu ülkelerinde benzer kaynaklara ve üretim yapılarına sahip olmaları nedeni ile bölge ülkelerinde düşük karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunması
- Ortadoğu ülkelerinin görece olarak küçük olması ölçek ekonomilerinden yeterince faydalanamamasına yol açmaktadır. Ayrıca üretimde kamusal ağırlığın çok fazla olması korumacı politikalarla üretimde etkinsizliğe yol açmaktadır.
- Ortadoğu ülkeleri arasındaki gelir eşitsizliği farklı tüketim ve üretim stratejilerinin oluşmasına yol açmaktadır. Örneğin petrol zengini ülkelerin lüks mallar talebi daha çok gelişmiş ülkelere karşılanmaktadır. Aynı zamanda İsrail'in ürettiği yüksek teknoloji ürünler Avrupa ve Amerika gibi ülkelere ihraç edilmektedir.
- Son olarak ülkelerin dış ticarete uyguladıkları yüksek tarifeler ve tarife dışı korumacılığının yaygın olması ülkeler arasında entegrasyonu engelleyen unsurlardır. Ayrıca kurumsal yapıların eksikliği entegrasyonu engellemektedir.

Ortadoğu ülkeleri arasındaki gelir eşitsizliği farklı tüketim ve üretim stratejilerinin oluşmasına yol açmaktadır. Örneğin petrol zengini ülkelerin lüks mallar talebi daha çok gelişmiş ülkelere karşılanmaktadır.

SDE Analiz

3. Türkiye - Ortadoğu Ülkeleri Ekonomik İlişkileri

Bu ortaklık içerisinde Fas, Cezayir, Tunus Mısır, İsrail, Ürdün, Filistin, Lübnan, Suriye, Türkiye, Güney Kıbrıs ve Malta olmak üzere 12 Akdeniz ülkesi bulunmaktadır. Türkiye Birliğinin uyguladığı dış ticaret politikalarını benimsemek zorundadır.

1995 yılında Avrupa Birliği'nin Akdeniz'in diğer yakasındaki ülkelerle ilişkilerini düzenleyerek bir Avrupa-Akdeniz ortaklığı oluşturulmasına yönelik olarak "Barselona Deklarasyonu" kabul edilmiştir. Avrupa-Akdeniz Ortaklığında temel amacın bölgede barış ve istikrarın oluşturulması, serbest ticaret oluşturmak amacı ile ekonomik ve finansal işbirliğinin geliştirilmesinin yanında, sosyal, kültürel ve insani boyutlarda işbirliğinin sağlanması olduğu belirtilmiştir. Bu ortaklık içerisinde Fas, Cezayir, Tunus Mısır, İsrail, Ürdün, Filistin, Lübnan, Suriye, Türkiye, Güney Kıbrıs ve Malta olmak üzere 12 Akdeniz ülkesi bulunmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile tesis etmiş olduğu Gümrük Birliği anlaşmasının bir neticesi olarak Birliğin uyguladığı dış ticaret politikalarını benimsemek zorundadır. Bu doğrultuda 2000 öncesinde bu sürece katılımda oldukça gönülsüz davranan Türkiye, son on yılda bu politikaların uygulamaya geçilmesinde oldukça aktif bir rol üstlenmektedir (Kekeç, 2010).

Bu çerçevede 2004 yılında Suriye ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalamış, 2006 yılında uygulamaya geçmiştir. 01.12.2009 tarihinde Ürdün'le yapılan Serbest ticaret anlaşması 01.03.2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 24 Kasım 2010'da ise Lübnan ile Serbest Ticaret Anlaşması yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile yapmış olduğu Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa Birliği sürecini olumsuz yönde etkileyecek politikalardan ziyade Avrupa Birliği ortak politikalarının uygulamaya geçirilmesi şeklinde değerlendirilmesi daha doğru bir yaklaşımdır.

Söz konusu ülkelerle bölgesel entegrasyonun derecesini sadece yapılan ticari anlaşmalar değil, bu ekonomilerin potansiyelleri ve içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi şartlarında oldukça önemli bir rolü olduğu tartışmasızdır. Bu nedenle takip eden bölümlerde ülkelerin makro ekonomik yapıları ve dış ticaret potansiyelleri ele alınacaktır.

SDE Analiz

4. Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün Ekonomilerinin Genel Yapısı

Ekonomik entegrasyon teorilerine göre bölgeler arasındaki ekonomik entegrasyonu sağlayacak olan unsurlardan bir tanesinin ekonominin büyüklüğü ve dış ticareti artırma potansiyelidir. Bölge ülkelerinin ekonomik büyüklükleri Tablo 2'de verilmiştir. Bölgede en büyük ekonomik hacme sahip olan ülke Türkiye'dir. Diğer ülkeler Türkiye'ye göre nispeten küçük ülkelerdir. Satın alma gücü performansına göre ele alındığında Suriye'nin GSYİH'sı 100 milyara yaklaşmaktadır.

Tablo 2. Ülkelerin GSYİH'ları (Cari Fiyatlarla, Milyon Dolar)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	266,568	196,005	232,535	303,005	392,166	482,980	530,900	647,155	730,337	614,603
Ürdün	8,464	8,980	9,584	10,198	11,411	12,589	15,645	17,765	22,697	25,092
Lübnan	17,260	17,650	19,152	20,083	21,802	21,839	22,437	25,057	29,933	34,528
Suriye	19,326	21,100	21,582	22,397	25,013	28,559	33,407	40,549	54,516	52,177

Kaynak: Dünya Bankası

Ekonomilerin büyüme potansiyellerine bakıldığında bölgeye göre hızlı bir büyüme performansı sergiledikleri görülebilir. Büyüme süreci 2008 Krizi ile bağlantılı olarak Petrol ihracatındaki gerileme nedeni ile Suriye'de 2009 yılında büyüme hızının düşmesine neden olmuştur (Tablo 3). Economist Intelligence Units (EIU) raporuna göre, 2010 yılında yüzde 4 oranında büyümesi beklenmektedir. Ürdün ihracatında ABD'nin en büyük paya sahip olması nedeni ile 2009 yılında büyüme hızı azalmıştır. Büyük ölçüde hizmet ekonomisine dayalı olan Lübnan'da ise 2006'da İsrail'in hava saldırısı nedeni ile küçülen ekonomi daha sonraki dönemlerde hızlı bir büyüme sergilemiştir.

Ürdün ihracatında 2009 yılında büyüme hızı azalmıştır. Büyük ölçüde hizmet ekonomisine dayalı olan Lübnan'da ise 2006'da İsrail'in hava saldırısı nedeni ile küçülen ekonomi daha sonraki dönemlerde hızlı bir büyüme sergilemiştir.

SDE Analiz

Tablo 3. GSYİH Büyüme Hızları

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	6.77	-5.70	6.16	5.27	9.36	8.40	6.89	4.67	0.66	-4.69
Ürdün	4.24	5.27	5.79	4.18	8.56	8.12	7.94	8.49	7.61	2.33
Lübnan	1.34	3.95	3.37	3.24	7.48	0.85	0.67	7.63	9.27	9.00
Suriye	2.74	5.20	3.96	1.64	5.83	4.50	5.10	4.20	5.20	4.00

Kaynak: Dünya Bankası

Kişi başına düşen gelir açısından kıyaslandığında, Lübnan'ın satın alma gücü en yüksek ülkelerden birisi olduğu söylenebilir (Tablo 4). Ortadoğu bölgesinde Suriye, Sudan ve Yemen'den sonra kişi başına en düşük satın alma gücüne sahip ülkedir

Tablo 4. Kişi Başına GSYİH (Dolar, Cari Fiyatlarla)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	4,011	2,906	3,400	4,371	5,582	6,786	7,365	8,865	9,881	8,215
Ürdün	1,764	1,826	1,902	1,975	2,157	2,326	2,823	3,130	3,905	4,216
Lübnan	4,576	4,605	4,913	5,065	5,413	5,351	5,438	6,020	7,138	8,175
Suriye	1,170	1,244	1,238	1,248	1,351	1,494	1,705	2,019	2,649	2,474

Kaynak: Dünya Bankası

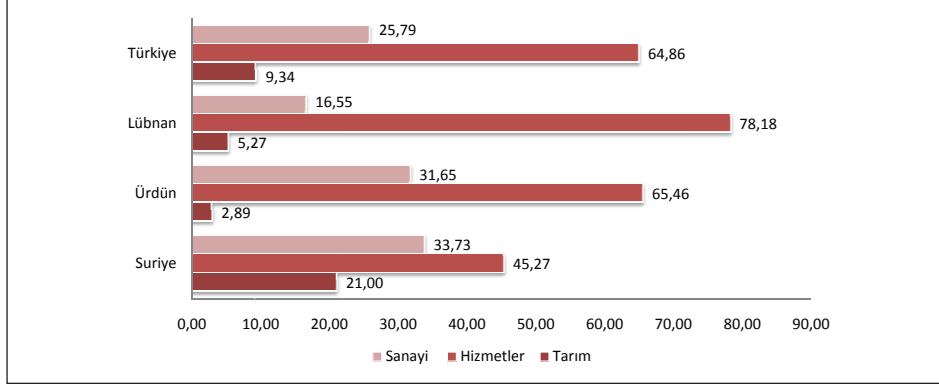
Bölge ülkelerinin sektörel yapıları incelendiğinde, Suriye'nin tarım sektörünün önemli bir yer tuttuğu görülür (Grafik 1). Tarım Suriye'nin GSYİH'nin yüzde 21'sini oluşturmaktadır. Tarımın Suriye İhracatından aldığı pay ise yüzde 15 civarındadır. Toplam istihdamın yüzde 23'lük kısmı tarım alanında gerçekleşmektedir. Tarım sektörünün en önemli ürünleri, buğday, arpa, pamuk, şeker pancarı ve zeytindir. Tarım alanlarının önemli bir bölümünde hububat üretimi yapılmaktadır. Pamuk, Suriye tarım sektörünün en önemli ürünüdür. Pamuk üretiminin yaklaşık yarısı yurt içinde kullanılmaktadır. Pamuk ve tekstil ihracatı toplam ihracat gelirinin yüzde 10-15'ine denk gelmektedir (DEİK, 2010a).

Suriye'de sanayi, petrol, tekstil, çimento, gıda-işleme, içecek, gübre, tütün ve fosfat gibi alt sektörlerden oluşmaktadır. Tekstil, gıda, deri, kağıt ve kimyasallar özel sektörün elinde iken; gübre, çimento gibi ağır sanayiler ağırlıklı olarak devletin kontrolündedir.

**Tarım
Suriye'nin
GSYİH'nin
yüzde 21'sini
oluşturmaktadır
ve ihracatından
aldığı pay yüzde
15 civarındadır.
Toplam istihdamın
yüzde 23'lük kısmı
tarım alanında
gerçekleşmektedir.
Sektörünün en
önemli ürünleri,
buğday, arpa,
pamuk, şeker
pancarı ve
zeytindir.**

SDE Analiz

Grafik 1. Bölge Ülkelerinde Sektörlerin GSYİH'ya Oranı (2009, %)

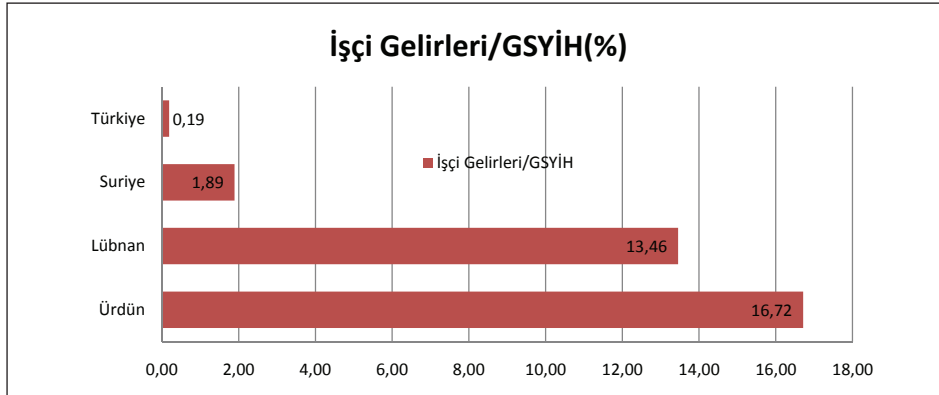
Kaynak: Dünya Bankası

Lübnan, hizmet sektörünün ağırlıkta olduğu bir ekonomidir. GSYİH'nın neredeyse yüzde 80'i hizmetler sektöründe üretilmektedir. Hizmet sektöründe Turizm en önemli gelir kaynağı iken, bankacılık, sigortacılık ve ticaret bu alandaki diğer önemli sektörlerdir. Tarımın ekonomideki payı yüzde 5 civarında iken, sanayi GSYİH'dan yüzde 16 düzeyinde pay almaktadır.

Ürdün'de ise, hizmetler sektörü GSYİH'dan en önemli payı alırken, sanayi özellikle ABD ile nitelikli sanayi bölgesi anlaşması nedeni ile Ürdün ekonomisinde önem arz eden bir konuma gelmiştir. Tarım sektörünün payı ise oldukça düşüktür.

Bölge ülkelerinde önem arz eden diğer önemli bir unsur ise, yurt dışı işçi gelirleridir. Bu ülkeler açısından işgücü gelirleri GSYİH içerisinde önemli bir yer tutmaktadır (Grafik 2). Lübnan'da yurtdışı işçi gelirleri Toplam GSYİH'nın yüzde 13,46'na denk gelirken, Ürdün'de bu oran yüzde 16,72 olarak gerçekleşmiştir. Suriye'de işçi gelirleri oransal olarak oldukça düşük düzeydedir.

Grafik 2. 2008 Yılı Yurtdışı İşçi Gelirlerinin GSYİH'ya Oranı

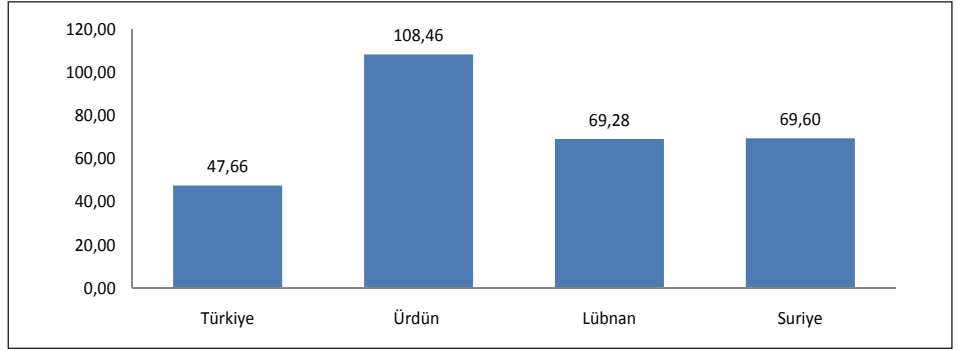
Kaynak: International Trade Centre

Lübnan, hizmet sektörünün ağırlıkta olduğu bir ekonomidir. GSYİH'nın neredeyse yüzde 80'i hizmet sektöründe üretilmektedir. Hizmet sektöründe Turizm en önemli gelir kaynağı iken, bankacılık, sigortacılık ve ticaret bu alandaki diğer önemli sektörlerdir.

SDE Analiz

Bölge ülkelerinin diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerinin bir göstergesi olarak dışa açıklık oranı kullanılabilir. Yapılan ithalat ve ihracat toplamlarının GSYİH'ya oranlanması ile bulunan dışa açıklık oranlarına bakıldığında bölge ülkelerinin yüksek bir dışa açıklık düzeyine sahip oldukları dikkat çekicidir. Dışa Açıklık oranları karşılaştırıldığında, en düşük dışa açıklığın Türkiye'de olduğu görülmektedir. Türkiye'de dışa açıklık oranı yüzde 47,66 düzeyinde iken, Ürdün'de yüzde 108,46 düzeyinde gerçekleşmiştir (Grafik 3). Suriye'nin dışa açıklık oranının yüzde 69,6 olarak gerçekleşmesindeki temel faktör yapmış olduğu petrol ihracatıdır.

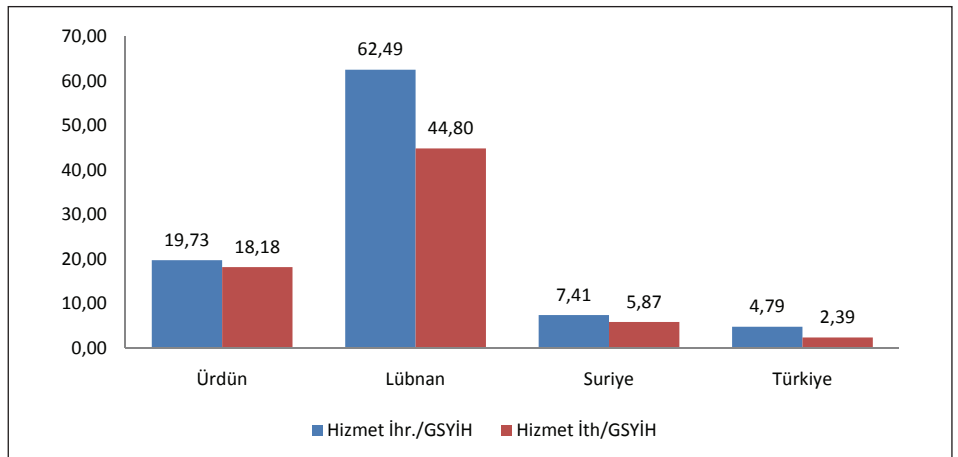
Grafik 3. 2009 Yılı Dışa Açıklık Oranı (İhr+İth/GSYİH, %)

Kaynak: Dünya Bankası

Bölge ülkeleri açısından diğer önem arz eden bir özellik yurtdışı hizmet ithalat ve ihracatının görece olarak yüksekliğidir. 2008 yılı rakamlarına bakıldığında Lübnan'da GSYİH'sının yüzde 62,49 oranında gerçekleşen hizmet ihracatı gerçekleştirirken, Ürdün'de bu rakam yüzde 19,73 düzeyinde gerçekleşmiştir. Suriye'de hizmet ithalat ve ihracatı görece olarak düşük düzeydedir.

Grafik 4. Hizmet İhracatı ve İthalatının GSYİH'ya Oranı (2008)

Kaynak: International Trade Centre

*Yapılan
ithalat ve ihracat
toplamlarının
GSYİH'ya
oranlanması ile
bulunan dışa
açıklık oranlarına
bakıldığında bölge
ülkelerinin yüksek
bir dışa açıklık
düzeyine sahip
 oldukları dikkat
çekicidir ve en
düşük dışa açıklığın
Türkiye'de olduğu
görülür.*

SDE Analiz

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından bölge ülkeleri diğer gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşük düzeyde pay almıştır. Ancak 2000 sonrasında bölgeye yapılan doğrudan yatırımlarda önemli artış olmuştur. Örneğin 2000 yılında Lübnan'ın 5 milyar dolar civarındaki doğrudan yatırım miktarı, 2009 yılında yaklaşık dört kata yakın bir oranda artmıştır. Ürdün'de ise doğrudan yabancı yatırımlarda 6 katlık bir artış yaşanmıştır.

Tablo 5. Bölge Ülkelerin Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve GSYİH'ya Oranları

	2000		2009	
	DYY (Milyon Dolar)	DYY/GSYİH (%)	DYY (Milyon Dolar)	DYY/GSYİH (%)
Türkiye	19,162.93	7.19	77,729.03	12.65
Ürdün	3,135.11	37.04	18,704.60	74.54
Lübnan	4,988.46	28.90	32,085.15	92.92
Suriye	1,244.00	6.44	7,333.68	14.06

Kaynak: Dünya Bankası

2000 sonrasında bölgeye yapılan doğrudan yatırımlarda önemli artış olmuştur. Örneğin 2000 yılında Lübnan'ın 5 milyar dolar civarındaki doğrudan yatırım miktarı, 2009 yılında yaklaşık dört kata yakın bir oranda artmıştır.

5. Bölge Ülkeleri Arasında Dış Ticaret

Bölge ülkelerinin kendi aralarında yaptıkları dış ticaret miktarı 13 milyar dolara yaklaşmıştır. Ancak bunun toplam içindeki payı yüzde 4 civarındadır. Yani bölge ülkeleri toplam ticaretlerinin çok az kısmını kendi aralarında yapmaktadırlar.

Suriye, Ürdün ve Lübnan hakkında genel ekonomik verilerden sonra, bu ülkelerin dış ticaret yapıları ve Türkiye ile yaptıkları dış ticaret potansiyeli ve performansının nasıl bir gelişme gösterdiği ele alınacaktır.

Tablo 6'da 2009 yılında bölge ülkelerinin yapmış olduğu toplam dış ticaret hacmi 320 milyar dolara yaklaşmıştır. Bu ticaretin yüzde 75'lik kısmı Türkiye tarafından gerçekleştirilmiştir. Bölge ülkelerinin kendi aralarında yaptıkları dış ticaret miktarı 13 milyar dolara yaklaşmıştır. Ancak bunun toplam içindeki payı yüzde 4 civarındadır. Yani bölge ülkeleri toplam ticaretlerinin çok az kısmını kendi aralarında yapmaktadırlar. Ülkelerin ayrı ayrı bölge ile dış ticaretlerine bakıldığında durum biraz daha farklılaşmaktadır. Suriye ve Lübnan'ın toplam dış ticaretinin bölge ticaretine oranı görece olarak daha yüksek düzeydedir. Türkiye bölge içerisinde en yüksek ihracat yapan ülke olmasına rağmen, toplam dış ticaret hacminin yüksek olması nedeni ile oransal olarak düşük bir hacme sahiptir. Bölge içerisinden en çok ithalat yapan bölge içi ticarete ülke Suriye iken, bölgeden ithalatı en az olan ülke Türkiye'dir.

Tablo 6. Ülkelerin Dünya ve Bölge İçi Dış Ticaretleri (2009, Milyon Dolar)

	Toplam İhracat	Toplam İthalat	Toplam Ticaret	Bölge Payı(%)
Bölge Ülkeleri Top.	121,879.81	194,739.80	316,619.61	
Türkiye	102,234.00	140,928.00	243,162.00	
Suriye	11,347.60	22,405.50	33,753.10	
Lübnan	3,257.13	17,170.10	20,427.23	
Ürdün	5,041.08	14,236.20	19,277.28	
Bölge İçi Ticaret Top.			12,608.64	3,98
Türkiye	2,566.31	457.00	3,023.31	1,24
Suriye	2,014.74	2,724.27	4,739.01	14,04
Lübnan	1,042.06	2,532.14	3,574.19	17,49
Ürdün	417.54	854.59	1,272.13	6,59

Kaynak: IMF

SDE Analiz

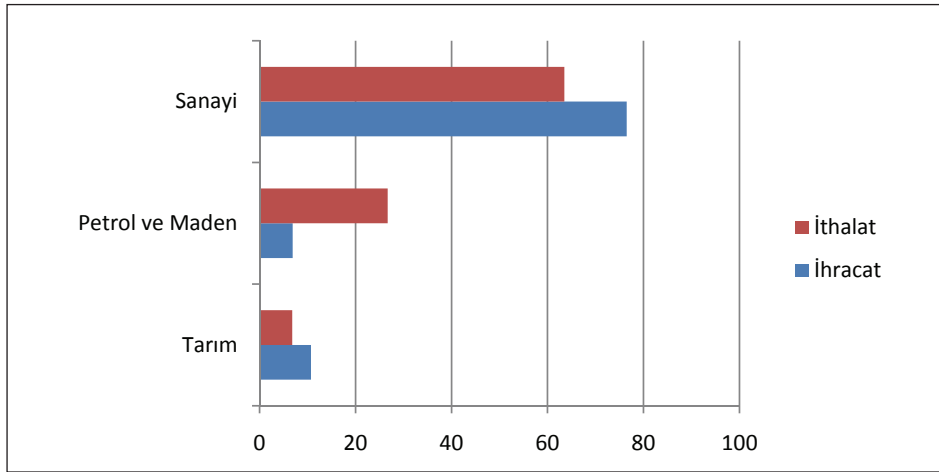

Bölge ülkeleri arasındaki dış ticaret yoğunluğunun düşüklüğü bölge içinde 2000'li yıllara kadar gerek siyasi gerekse ekonomik bakış açısının bölge ülkeleri arasındaki dış ticareti engelleyici yönde bir tutumdan kaynaklanmıştır. 2000 sonrası değişen tutumlar ve serbest ticaret anlaşmaları bölge ile dış ticarete önemli artışlara yol açmıştır.

5.1. Türkiye'nin Dış Ticaretin Yapısı

Bölgede en yüksek dış ticaret hacmine sahip ülke olan Türkiye'nin dış ticaret yapısı aşağıdaki grafikte (Grafik 5) verilmiştir. Türkiye'nin dış ticaretinde sanayi sektörünün payı oldukça yüksek düzeydeyken, petrol ve maden ithalatı özellikle enerji ithalatındaki dışa bağımlılıktan dolayı yüksektir. Tarım sektörünün payı ise oldukça düşük düzeydedir.

Grafik 5. Türkiye'nin Dış Ticaretinde Sektörel Dağılım

Kaynak: DTÖ

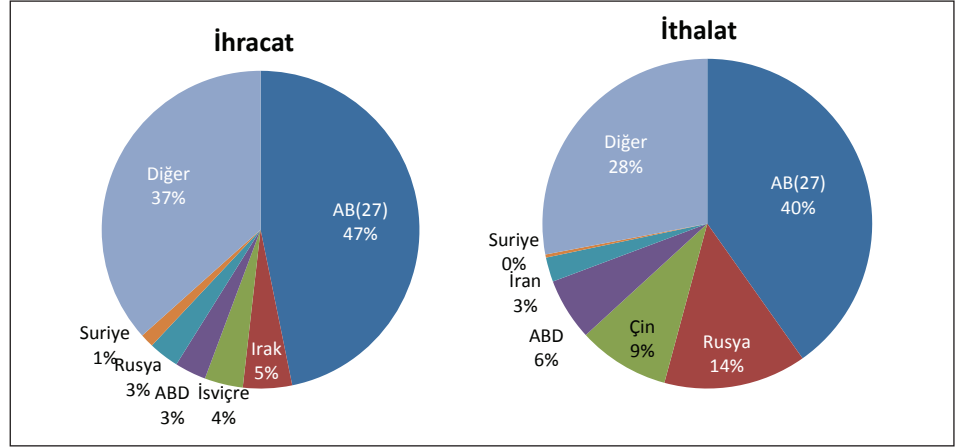
Grafik 6'da Türkiye'nin 2009 yılı itibarıyla en çok dış ticaret yaptığı ülkelerin toplam ticarete oranları verilmiştir. Türkiye'nin hem ihracatta hem ithalatta en büyük ortağı AB'dir. Bunun hem Gümrük Birliği ile hem de AB ülkelerinin satın alma gücü ile yakından ilişkisi vardır. AB ülkelerinden sonra dış ticarete en büyük pay yüzde 5'lik bir düzeyle Irak olmuştur. Suriye'nin payı ise yüzde bir düzeyindedir.

İthalatta Rusya enerji ithalatı nedeni ile ikinci büyük tedarikçi ülkedir. Suriye'nin payı ise toplam ithalatın yüzde 0,3'ü düzeyinde gerçekleşmiştir. Diğer Ortadoğu ülkelerinin ithalattaki payı ise daha düşük düzeydedir.

Türkiye'nin hem ihracatta hem ithalatta en büyük ortağı AB'dir. Bunun hem Gümrük Birliği ile hem de AB ülkelerinin satın alma gücü ile yakından ilişkisi vardır. AB ülkelerinden sonra dış ticarete en büyük pay yüzde 5'lik bir düzeyle Irak olmuştur.

SDE Analiz

Grafik 6. Türkiye'nin Dış Ticaret Ortakları (2009)

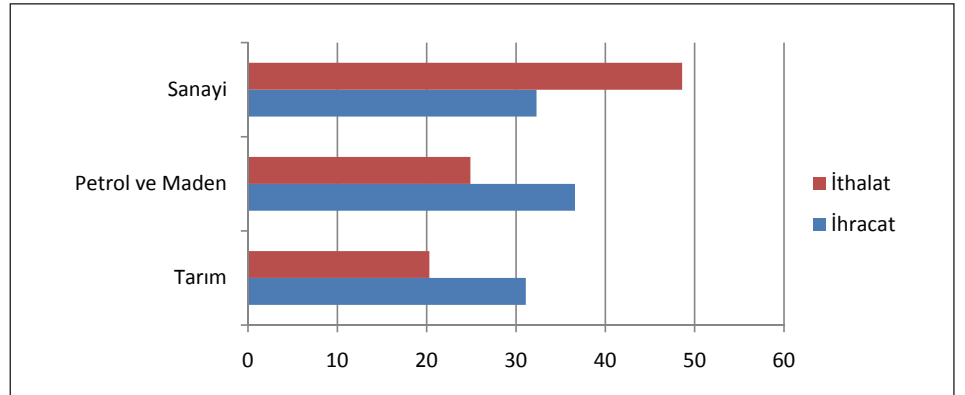
Kaynak: DTÖ

Suriye'nin dış ticaret ortaklarına bakıldığında en büyük payın AB ülkelerinde olduğu gözlenmektedir. İhracatında en önemli payı ülke bazında ele alındığında Irak almaktadır. Lübnan yüzde 12 pay alırken, Türkiye'nin toplam ihracattan aldığı pay yüzde 3 düzeylerindedir.

5.2. Suriye'nin Dış Ticaret Yapısı

Bölgedeki ikinci büyük ülke konumunda olan Suriye'nin dış ticareti ise, daha çok petrol ve tarıma dayalıdır. Sanayinin dış ticaretteki payı ise görece olarak düşük düzeydedir. OPEC üyesi olmamasına rağmen petrol ihracatı Suriye'nin en önemli gelir kalemidir. Aynı zamanda Suriye bölgede önemli bir tarımsal ürün ihracatçısıdır.

Grafik 7. Suriye'nin Dış Ticaretinde Sektörel Dağılım

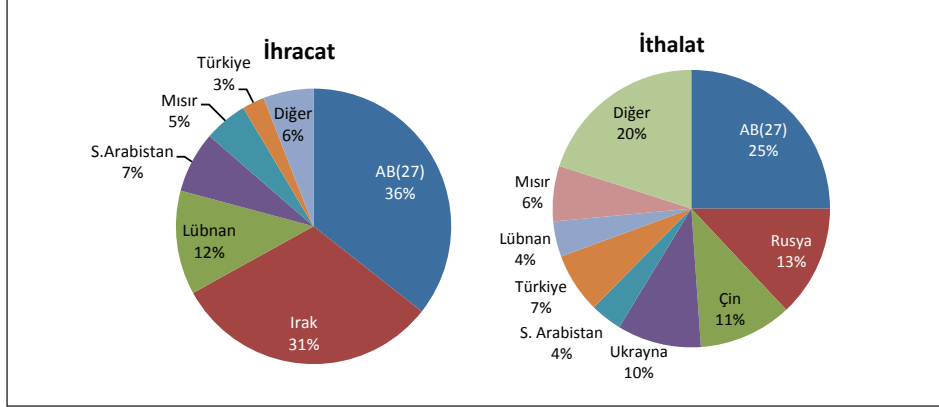
Kaynak: DTÖ

Suriye'nin dış ticaret ortaklarına bakıldığında en büyük payın AB ülkelerinde olduğu gözlenmektedir. İhracatında en önemli payı ülke bazında ele alındığında Irak almaktadır. Lübnan yüzde 12 pay alırken, Türkiye'nin toplam ihracattan aldığı pay yüzde 3 düzeylerindedir.

İthalatta ise Rusya, Soğuk Savaş döneminden devam eden ekonomik ilişkilerin etkisi ile yüzde 13 dolayında pay alırken, Türkiye'nin payı yüzde 7'ye yükselmiştir (Grafik 8).

SDE Analiz

Grafik 8. Suriye'nin Dış Ticaret Ortakları (2009)

Kaynak: DTÖ

5.3. Türkiye - Suriye Arasındaki Dış Ticaretin Yapısı

Tablo 7'de 2000'de Türkiye'nin Suriye ile yaptığı dış ticaret rakamları verilmiştir. 2000 yılında Suriye'ye ihracatımız 184 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 2010 yılında ise bu rakam 1 milyar 849 milyon olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılına göre Suriye'ye olan ihracatımız yüzde 700 düzeyinde artmıştır.

Tablo 7. Türkiye - Suriye Dış Ticaret Göstergeleri (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	Değişim (%)	İthalat	Değişim (%)	Hacim	Denge
1999	232.210	-	307.001	-	539.211	-74.791
2000	184.267	-20,6	545.240	77,6	729.507	-360.973
2001	281.141	52,6	463.476	-15,0	744.617	-182.335
2002	266.772	-5,1	506.247	9,2	773.019	-239.475
2003	410.755	54,0	413.349	-18,4	824.104	-2.594
2004	394.783	-3,9	357.656	-13,5	752.439	37.127
2005	551.627	39,7	272.180	-23,9	823.807	279.447
2006	608.140	10,2	187.006	-31,3	795.146	421.134
2007	797.766	31,2	376.959	101,6	1.174.271	420.653
2008	1.115.012	39,8	636.761	68,9	1.751.774	478.252
2009	1.425.110	27,8	327.846	-48,5	1.752.956	1.097.264
2010	1.849.184	29,7	662.552	102,2	2.511.736	1.186.632

Kaynak: DTM

Suriye'den yaptığımız ithalat miktarında ise bir artış olmakla birlikte bu rakam ihracattaki artış miktarı ile kıyaslanamayacak kadar küçüktür. 2010 yılı ithalatımız 1999 yılına göre yüzde 115 dolaylarında artış göstermiştir.

2000 yılında Suriye'ye ihracatımız 184 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 2010 yılında ise bu rakam 1 milyar 849 milyon olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılına göre Suriye'ye olan ihracatımız yüzde 700 düzeyinde artmıştır.

SDE Analiz

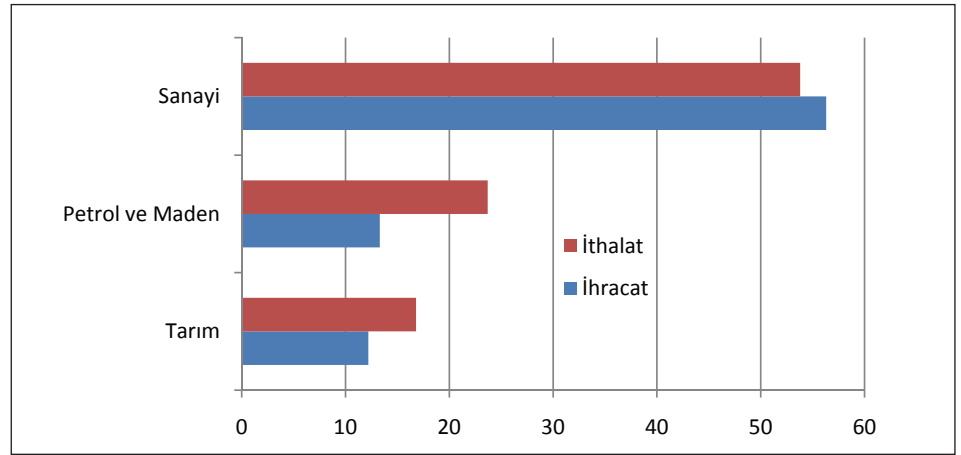

Türkiye ile Suriye arasındaki ihracat ürün bazında incelendiğinde, ilk sırayı ham petrolden üretilmiş ürünler ilk sırayı almaktadır. Mineral mamüller, demir çelik, hububat ve mamülleri, tekstil ve elektrikli makine ve cihazlar önde gelmektedir. Türkiye'nin Suriye'den yaptığı ithalatta ise ham petrol birinci sırada yer alırken, tekstil elyafı, tekstil lifleri ve gübre hammaddeleri ön sıralarda yer almaktadır.

5.4. Lübnan'ın Dış Ticaret Yapısı

Lübnan Ekonomisi ele alındığında, dış ticarete sanayi sektörünün önemli bir payının olduğu görülür. Ekonomisi büyük ölçüde hizmetler sektörüne dayalı, doğal kaynak açısından zengin olmayan ülkede, maden ve tarımın dış ticaretteki payı düşüktür.

Grafik 9. Lübnan'ın Dış Ticaretinde Sektörel Dağılım

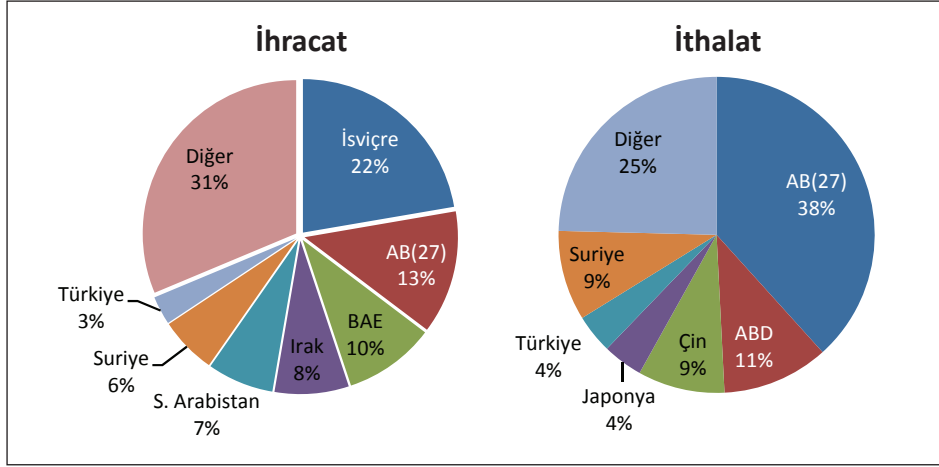
Kaynak: DTÖ

Lübnan'ın dış ticaretinde İsviçre önemli bir pay alırken, ihracatının büyük bölümü Ortadoğu ülkeleri ile gerçekleşmektedir. BAE en önemli üçüncü ihracat yapılan ülke iken, Irak diğer bölge ülkeleri gibi önemli bir pazardır. Türkiye'nin Lübnan ihracatından aldığı pay ise yüzde 3 düzeyindedir.

İthalatta en büyük pay AB ülkelerine aittir. Türkiye ve Suriye ülkenin önemli tedarikçileri arasındadır (Tablo 9).

Lübnan'ın dış ticaretinde İsviçre önemli bir pay alırken, ihracatının büyük bölümü Ortadoğu ülkeleri ile gerçekleşmektedir. BAE en önemli üçüncü ihracat yapılan ülke iken, Irak diğer bölge ülkeleri gibi önemli bir pazardır.

Grafik 10. Lübnan'ın Dış Ticaret Ortakları (2009)

Kaynak: DTÖ

5.5. Türkiye - Lübnan Arasındaki Dış Ticaretin Yapısı

Türkiye'nin Lübnan'la yaptığı dış ticaret rakamlarına bakıldığında (Tablo 8) dış ticaret rakamlarında 2005 sonrasında hızlı bir artış olduğu gözlenmektedir. 2010 yılında petrol ürünleri talebindeki yüzde 66'lık gerilemeden kaynaklanmıştır.

Tablo 8. Türkiye - Lübnan Dış Ticaret Göstergeleri (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	Değişim (%)	İthalat	Değişim (%)	Hacim	Denge
1999	161.748	-	11.071	-	172.820	150.676
2000	129.265	-20	22.178	100	151.443	107.087
2001	183.880	42	26.023	17	209.904	157.856
2002	187.338	2	41.921	61	229.260	145.417
2003	148.126	-21	71.709	71	219.836	76.416
2004	234.400	58	147.355	105	381.755	87.045
2005	195.910	-16	144.973	-2	340.883	50.936
2006	240.598	23	126.685	-13	367.284	113.913
2007	393.216	63	116.013	-8	509.230	277.202
2008	665.054	69	178.780	54	843.835	486.274
2009	685.926	3	108.800	-39	794.726	577.126
2010	619.542	-9,7	228.536	110	848.078	391.006

Kaynak: DTM

Türkiye'nin Lübnan'la yaptığı dış ticaret rakamlarına bakıldığında dış ticaret rakamlarında 2005 sonrasında hızlı bir artış olduğu gözlenmektedir. Bu durum 2010 yılında petrol ürünleri talebindeki yüzde 66'lık gerilemeden kaynaklanmıştır.

SDE Analiz

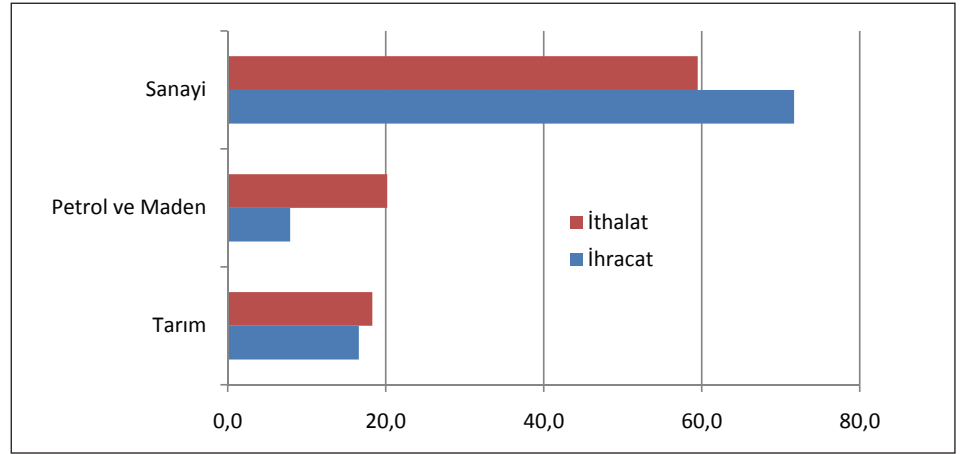
Türkiye'nin Lübnan'a ihracatında demir çelik birinci sırada yer almaktadır. Petrol ürünleri, tekstil, mamül eşyalar, elektrikli makine ve cihazlar ihracı yapılan diğer önemli ihraç kalemleridir.

Lübnan mücevherat sektöründe önemli bir ülke olması nedeni ile bu sektörle ilgili ithalat en ön sıralarda gelmektedir. Ayrıca Deri ve kösele, hayvansal ve bitkisel hammaddeler en önemli ithal malları arasındadır

5.6. Ürdün'ün Dış Ticaret Yapısı

Bölgede hem doğal kaynaklar ve ekilebilir alan hem de ekonomik hacim olarak oldukça küçük bir ekonomi olan Ürdün'de dış ticaret büyük ölçüde imalat sanayine dayanmaktadır. Ülke tarım ürünleri ve petrol ithalatçısıdır (Grafik 11).

Grafik 11. Lübnan'ın Dış Ticaretinde Sektörel Dağılım

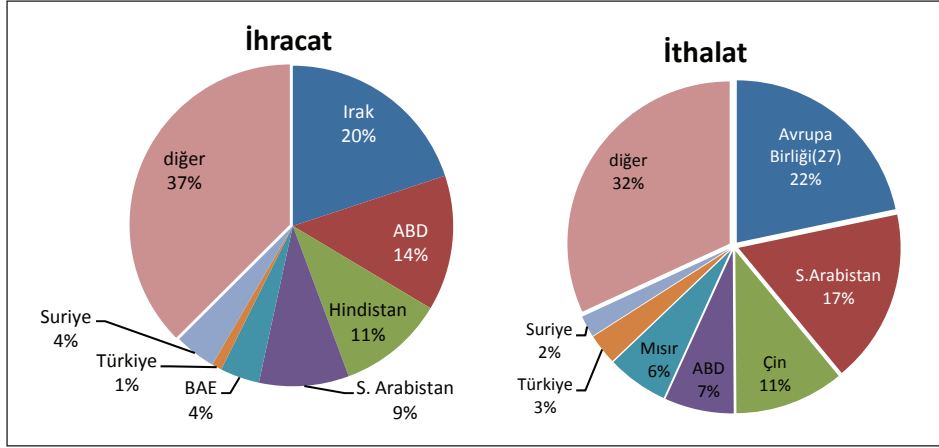
Kaynak: DTÖ

Ürdün'ün 2009 yılı dış ticaret rakamlarına göre en çok ihracat yaptığı ülke Irak'tır. ABD'ye ihracatının yüksek olmasının nedeni iki ülke arasındaki nitelikli sanayi bölgesi anlaşmasından kaynaklanmaktadır. Suriye'ye yaptığı ihracat toplam ihracatının yüzde 4'ünü oluştururken, Türkiye'ye yapılan ihracat yüzde bir düzeyinde gerçekleşmiştir (Grafik 12).

İthalatına bakıldığında en büyük pay AB ülkeleri ve S. Arabistan'a aittir. Türkiye'den ithalatı toplam ithalatının yüzde 3'ü düzeyindeyken, Suriye ithalatı yüzde 2 olarak gerçekleşmiştir.

Ürdün'ün 2009 yılı dış ticaret rakamlarına göre en çok ihracat yaptığı ülke Irak'tır. ABD'ye ihracatının yüksek olmasının nedeni iki ülke arasındaki nitelikli sanayi bölgesi anlaşmasından kaynaklanmaktadır. Suriye'ye yaptığı ihracat ise toplam ihracatının yüzde 4'ünü oluşturur.

Grafik 12. Ürdün'ün Dış Ticaret Ortakları (2009 Yılı)

Kaynak: DTÖ

5.7. Türkiye - Ürdün Arasındaki Dış Ticaretin Yapısı

Türkiye ile olan dış ticaret ilişkileri değerlendirildiğinde, oldukça küçük bir dış ticaret potansiyeline sahip olan Ürdün ile olan dış ticaretimizde de 2000 sonrasında ciddi bir artış yaşanmıştır (Tablo 9). 2000 yılı başında 99 milyon dolar olan ihracatımız 2010 yılında 572 milyona yükselmiştir. İhracat hacmimizde yaklaşık yüzde 500'lük bir artış meydana gelmiştir. Ürdün ile yaptığımız ithalatımızda meydana gelen artış yüzde 60'lık bir artış yaşanmıştır.

Tablo 9. Türkiye - Ürdün Dış Ticaret Göstergeleri (Bin Dolar)

Yıl	İhracat	Değişim (%)	İthalat	Değişim (%)	Hacim	Denge
2000	99.533	12,90	27.272	63,90	126.806	72.260
2001	118.900	19,50	13.525	-50,40	132.426	105.375
2002	116.650	1,90	18.382	35,90	135.032	98.267
2003	149.618	28,30	16.850	-8,30	166.468	132.767
2004	229.464	53,40	14.156	-16	243.620	215.308
2005	288.648	25,80	28.320	100,10	316.969	260.327
2006	321.660	11,40	9.319	-67,10	330.979	312.341
2007	389.305	21,00	11.597	24,40	400.902	377.707
2008	460.738	18,30	25.288	118,10	486.026	435.449
2009	455.656	-1,10	20.354	-19,50	476.010	435.302
2010	572.270	25,60	42.752	110	615.022	529.518

Kaynak: DTM

İhracat yaptığımız ürünler arasında demir çelik petrol ürünleri, makine ve cihazlar, tekstil ve hububat ön sıralarda yer almaktadır. Ürdün'den ithal edilen ürünler arasında anorganik kimyasallar ve mineral maddeler ve gübre hammaddeleri en önemli ürünlerdir.

İhracat yaptığımız ürünler arasında demir çelik petrol ürünleri, makine ve cihazlar, tekstil ve hububat ön sıralarda yer almaktadır. Ürdün'den ithal edilen ürünler arasında anorganik kimyasallar ve mineral maddeler ve gübre hammaddeleri en önemli ürünlerdir.

SDE Analiz

6. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun Sınırları

Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre dünyada toplam 450 civarında bölgesel ticaret anlaşması söz konusudur. Ancak aktif olan ise, yaklaşık 260 adet olup, başarılı örnekler daha da sınırlıdır. Bu gerçek, bölgesel ekonomik entegrasyonların çoğunun kâğıt üzerinde kaldığını göstermektedir.

Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre, 300 tanesi 1995 sonrası olmak üzere dünyada toplam 450 civarında bölgesel ticaret anlaşması söz konusudur. Ancak aktif olan ise, yaklaşık 260 adet olup, başarılı örnekler daha da sınırlıdır. Bu gerçek, bölgesel ekonomik entegrasyonların çoğunun kâğıt üzerinde kaldığını göstermektedir. Başarılı örnekler (örneğin Avrupa Birliği) ele alındığında, siyasal vizyon ile ekonomik yapının uyuşmasının önemi ön plana çıkmaktadır. Refah artırıcı olmayan sadece siyasal amaçlar doğrultusunda oluşturulan entegrasyonların başarı şansı sınırlı kalmaktadır.

Dolayısıyla bölgesel ekonomik entegrasyon sürecini belirleyen/sınırlayan temel faktörlerin gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

İlk olarak, entegrasyon sürecinde en belirleyici unsurlardan birinin bu hedefin gerçekleştirilmesi için güçlü bir siyasi iradenin ortaya konulması ve bu iradenin sürdürülebilir olması gerekmektedir. Entegrasyona dahil olan bütün ülkelerin bu tür bir siyasi kararlılık içerisinde olması temel koşullardan biridir. Son dönemlerde bölge ülkelerinde meydana gelen siyasal ve sosyal karışıklıklar neticesinde şu an var olan kararlılığın zayıflaması entegrasyonun önündeki önemli risklerden birisidir.

İkinci olarak, Türkiye'nin (74 milyon nüfusu ve 2010 cari fiyatlarıyla 730 milyar dolar GSYİH) ekonomik entegrasyon yapmaya çalıştığı diğer ülkelerin ekonomik büyüklüğünün (2010 yılı cari fiyatlar itibarıyla, Suriye, 20 milyon nüfus ile 59 milyar dolar GSYİH; Lübnan, yaklaşık 4 milyon nüfus ile 39 milyar dolar GSYİH; Ürdün, 6 milyondan biraz fazla nüfusu ile 27 milyar dolar GSYİH) ve dolayısıyla ticaret yaratma potansiyelinin düşük olmasıdır. Bu açıdan bölgede hem ülkelerin yüksek oranlı ticaret yaptığı hem de ekonomik hacmi ve satın alma gücü yüksek ülkelerin ilerleyen yıllarda ekonomik entegrasyona dahil edilmesinin zorunluluğudur. Bu açıdan Mısır ekonomik hacminin yüksek olması ve bölge ülkeleri ile yoğun dış ticaret ilişkisi bulun-

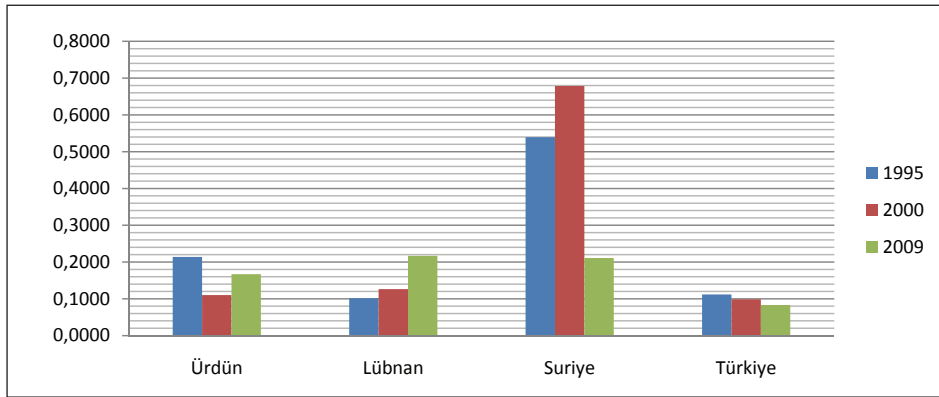
SDE Analiz

ması açısından önemli bir ülkedir. Ayrıca Suudi Arabistan satın alma gücünün yüksekliği yönüyle ve Irak bölge ülkelerinden en çok ithalat yapan ülke olması açısından bölgesel entegrasyona dahil edilmesi gereken ülkelerdir.

Üçüncü olarak, bölge ekonomilerinin dış ticaret yapıları ile ilişkilidir. Bölge ülkelerinin dış ticaret Konsantrasyon Oranı'nın düşük olması entegrasyonun sınırlarını belirleyen önemli bir unsurdur. Örneğin, 2000 sonrasında Türkiye bu bölge ile olan dış ticaretinde özellikle ihracatında önemli artışlar kaydetmiştir. Bölgeden ithalatında bir artış olmakla birlikte, daha küçük düzeyli bir artıştır. Bu açıdan Türkiye'nin rekabetçi üstünlüğe sahip olduğu söylenebilir. Türkiye'nin bu durumu dış ticaret konsantrasyon oranı² ile açıklanabilir. Türkiye dış ticaretindeki ülke ve mal çeşitliliği daha fazla olduğu için dış ticaret konsantrasyon oranı düşüktür. Diğer ülkelerdeki dış ticaret konsantrasyon oranının yüksek olması, ülkelerle uzun vadeli dış ticaret açıklarının süreceği anlamına gelir. Bu nedenle bu ülkelerin dış ticaretlerini farklılaştırması, ülkeler arasında dengeli bir dış ticaret dağılımının oluşmasına katkıda bulunacaktır.

Grafik 13. İhracatta Konsantrasyon Oranları

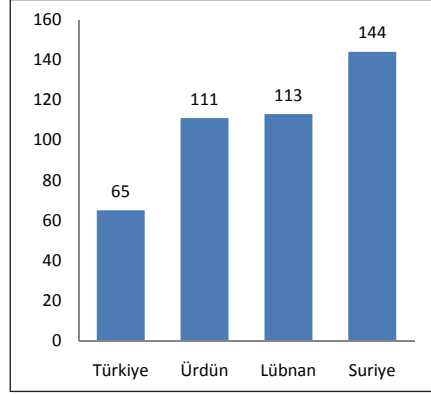
Kaynak: BM

Dördüncü olarak, bölgesel entegrasyonun sınırlarını belirleyen diğer bir unsur, bölge ülkelerinde ticari ve yatırım sürecinin maliyetleri ve güvenilirliğidir. Bölge ülkelerinde mevzuatın uyumlulaştırılması ticaretin maliyetinin düşürülmesi ve güvenliğin artırılması, risklerin azaltılması ekonomik ilişkilerin artmasına yol açacaktır. Ortadoğu ülkeleri ile ticari ilişki içerisinde olan kişi ve firmaların karşılaştıkları maliyet ve riskler oldukça yüksektir. Bu maliyetler, "İş Yapabilme Kolaylığı" ve "Lojistik Performans İndeksi" kullanarak karşılaştırılabilir.

Bölge ülkelerinin dış ticaret Konsantrasyon Oranı'nın düşük olması entegrasyonun sınırlarını belirleyen önemli bir unsurdur. Örneğin, 2000 sonrasında Türkiye bu bölge ile olan dış ticaretinde özellikle ihracatında önemli artışlar kaydetmiştir.

SDE Analiz

Grafik 14. İş Yapma Kolaylığı (Ease of Doing) Sıralaması (2009)

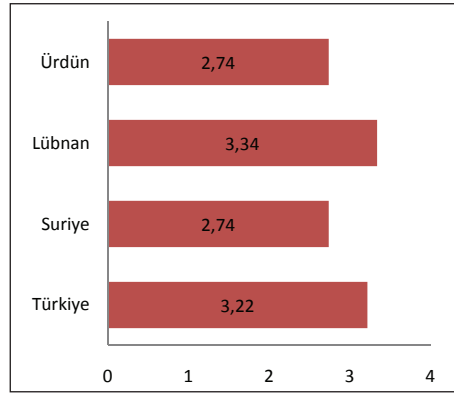
Kaynak: Dünya Bankası

İş Yapma Kolaylığı indeksi, yatırım maliyetlerine göre ülkeler arasında bir sıralama yapar. Türkiye bu sıralamalarda diğer ülkelere göre daha önde bulunmaktadır. Bu ülkelerle ticari ilişkilerin artması ülkelerin gerek ticaret gerekse yatırım sürecinde işlemlerinin düşük maliyetli olmasına bağlıdır.

İş Yapma Kolaylığı indeksi (Grafik 15), yatırımcıların işlem sürelerini ve maliyetlerine göre ülkeler arasında bir sıralama yapar. Türkiye bu sıralamalarda diğer ülkelere göre daha önde bulunurken diğer ülkeler oldukça geri sıraladadır. Bu ülkelerle ticari ilişkilerin artması ülkelerin gerek ticaret gerekse yatırım sürecinde işlemlerin hızlı ve düşük maliyetli olmasına bağlıdır. Bu açıdan bu ülkelerdeki iş yapabilme kolaylığının artması ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ülke ekonomileri arasındaki ekonomik ilişkilerin de artmasına olanak sağlayacaktır.

Bu konu ile ilgili diğer bakılması gereken indeks Lojistik Performans İndeksi (LPI)'dir³. LPI'nin düşük olması ülkeler arasındaki dış ticaret süresini ve maliyetlerini arttıran önemli bir unsurdur.

Grafik 15. Lojistik Performans İndeksi (2009)

Kaynak: Dünya Bankası

SDE Analiz

Ticaret ve yatırım ortamının iyileşmesine, bankacılık ve diğer finansal sektörlerin gelişmesine olanak sağlayarak hem bölge ekonomilerinin kendi aralarındaki ilişkilerin artmasına hem de bölgenin dünya ekonomisi ile entegrasyon sürecini hızlandıracaktır.

7. Türkiye'nin Bölgesel Entegrasyondan Kazançları

Türkiye, kurulduğu günden itibaren bölgesindeki gelişmelere duyarsız kalmamış ve özellikle Batı Bloku içindeki ekonomik, siyasi ve askeri işbirliği çabalarında aktif olarak yer almıştır. Bu doğrultuda Avrupa Birliği'ne tam üyelik müzakerelerine de başlamış bulunmaktadır. Ancak Avrupa Birliği ülkelerinin Türkiye'nin üyeliği konusundaki tereddütleri, bu sürecini sekteye uğratmayacak şekilde, Türkiye'nin yeni arayışlara girmesine neden olmuştur. Bu çerçevede özellikle 1990'ların sonundan itibaren Türkiye Ortadoğu ve Afrika ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramaya başlamıştır.

Diğer taraftan, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin 1980'lerde başlayan dışı açılma süreci, 1995 yılında Avrupa Akdeniz ülkeleri ortaklığı ile hız kazanmıştır. Avrupa Birliği Akdeniz ülkelerinin birçoğu ile serbest ticaret anlaşması yapmış, ekonomik ilişkilerini geliştirmek amacı ile çeşitli uygulamalar başlatmıştır. İlk yıllarda bu sürece "gönülsüz" yaklaşan Türkiye, 2000 sonrasında bölge ile ilişkilerini hızlı bir şekilde arttırmıştır. Bu çerçevede birçok ülke ile serbest ticaret anlaşmaları yaparak, bölge ülkeleri arasındaki ticaretin artmasına büyük katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin ekonomik açıdan Ortadoğu ülkeleri ile bu tür bir yakınlaşması, AB politikalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Bu politikaların bir sonucu olarak Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ekonomik ilişkileri hızlı bir şekilde artmıştır. Bu bağlamda;

- Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı 1999'da 232 milyon dolar iken, 2010'da 1 milyar 849 milyon dolara (yüzde 700 artış), ithalatı 307 milyon dolardan 662 milyon dolara çıkmış (yüzde 115 artış) ve toplam ticaret hacmi (ithalat ve ihracatın toplamı) ise, 539 milyon dolardan 2 milyar 512 milyon dolara (yüzde 365 artış) yükselmiştir.
- Türkiye'nin Lübnan'a ihracatı 1999'da 162 milyon dolardan 2010'da 619 milyon dolara (yüzde 283 artış), ithalatı 11 milyon

Avrupa Birliği Akdeniz ülkelerinin birçoğu ile serbest ticaret anlaşması yapmış, ekonomik ilişkilerini geliştirmek amacı ile çeşitli uygulamalar başlatmıştır. İlk yıllarda bu sürece "gönülsüz" yaklaşan Türkiye, 2000 sonrasında bölge ile ilişkilerini hızlı bir şekilde arttırmıştır.

SDE Analiz

dolardan 229 milyon dolara (yüzde 1964 artış) ve toplam ticaret hacmi ise, 173 milyon dolardan 848 milyon dolara (yüzde 390 artış) yükselmiştir.

- Türkiye'nin Ürdün'e ihracatı 2000'de 99 milyon dolardan 572 milyon dolara (yüzde 474 artış), ithalat 27 milyon dolardan 42 milyon dolara (yüzde 56 artış) ve toplam ticaret hacmi ise, 127 milyon dolardan 615 milyon dolara (yüzde 385 artış) yükselmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin Suriye ve Ürdün pazarındaki payını artırdığı ve buna karşılık Lübnan'ın da Türkiye pazarındaki payını artırdığı söylenebilir. Serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle birlikte ilerleyen yıllarda ülkeler arasında ekonomik faaliyetlerin hacmindeki artışın devam etmesi beklenebilir.

Benzer şekilde, bölge ülkeleri arasında vizesiz dolaşım uygulamasına geçilmiş olmasının özellikle sınır bölgelerindeki ekonomik hayatı önemli ölçüde canlandırdığı bilinmektedir. Başta sınır illeri Gaziantep ve Antakya olmak üzere, "açık sınır" politikasından dolayı Doğu Akdeniz illerinden Adana ve Mersin'de kısa süreli ziyaretlerin yarattığı hareketlilik gözle görülebilmektedir.

Ayrıca entegrasyonun ekonomik etkileri kadar oluşturacağı politik ve sosyal etkiler de önemlidir. Entegrasyon her şeyden önce bölgede barış ve istikrarın sağlanmasını sağlayacak temel araçlardan biridir. Terör örgütüne sağladığı lojistik destek nedeniyle 1998 yılında Türkiye Suriye ile savaşın eşiğine geldiği hatırlanırsa, Bastiat'ın "malların geçmediği sınırlardan, askerler geçer" ifadesinin ne anlama geldiği daha iyi algılanabilir. Bu ülkelerle ekonomik entegrasyonun derinleştirilmesi Türkiye'nin güvenliğine de katkı yapacağı açıktır.

Bölgesel entegrasyon ülkelerinin demokratikleşmesi, reformların gerçekleştirilmesi, yapısal ve kurumsal eksikliklerin giderilmesi açısından önemli bir araç olabilir. Türkiye'nin ekonomik ve siyasal istikrarı için AB tam üyeliği perspektifi çerçevesinde gerçekleştirdiği reformlar bunun en güzel örneğidir. Benzer bir süreç Merkezi ve Doğu Avrupa'nın AB'ye entegrasyonunda da yaşanmıştır. Örneğin, Türkiye ile Suriye arasındaki ekonomik ve siyasal ilişkilerin geldiği noktanın Suriye'deki reform sürecinin hızlandırılmasında önemli bir işlev gördüğü bugünlerde daha açık görülmektedir. Bu bölgedeki istikrarlı dönüşüm Türkiye'nin ekonomik ve siyasal menfaatleri açısından hayati bir önem arz etmektedir.

***Türkiye'nin
Suriye ve Ürdün
pazarındaki
payını artırdığı
ve buna karşılık
Lübnan'ın da
Türkiye pazarındaki
payını artırdığı
söylenebilir.
Serbest ticaret
anlaşmasının
yürürlüğe
girmesiyle
birlikte ülkeler
arasında ekonomik
faaliyetlerin
hacmindeki artışın
devam etmesi
beklenebilir.***

SDE Analiz

KAYNAKÇA

Küçükahmetoğlu, Osman(2006), "Reel Entegrasyon Teorisi", Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım içinde, ed. Küçükahmetoğlu, O. Ekin Yay.

Dikili, Ali (2006), "Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (GAFTA): Arapların Ekonomik Entegrasyon Çabalarının Bugünkü Düzeyi" Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi sayı: XXIII.

Ertürk, Emin (1991), Ekonomik Entegrasyon Teorisi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Bagoulla C. -Ghoneim A.(2009), "Regional Integration, Firms' Location and Convergence: An Application to the Euro-Mediterranean Area, Femise Research Programme.

Fernandes R.-Portes J.(1998), "Returns to Regionalism: An Analysis of Nont-raditional Gains from Regional Trade Agreements", The World Bank Economic Review, Vol. 12, No. 2: 197-220.

World Bank (2008), MENA Economic Developments and Prospects.

Momani, Bessma, (2007), "A Middle East Free Trade Area: Economic Interdependence and Peace Considered The World Economy, Vol. 30, No. 11, pp. 1682-1700, November.

Çarkoğlu, A.-Eder M.-Kirişçi K.(1998), The Political Economy of Regional Cooperation in the Middle East, Routledge.

SDE Analiz

Sonnotlar

- ¹ Stratejik Düşünce Enstitüsü'nde gerçekleştirilip bu çalışmanın sunulduğu "Türkiye'nin Suriye, Lübnan ve Ürdün İle Ekonomik Entegrasyonu" konulu toplantıya (15.04.2011) katılan katılımcılara katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.
- ² Dış Ticaret Konsantrasyon Oranı, 0 ile 1 arasında yer alır, 1'e yaklaştıkça ülkelerin ihraç ettikleri ürün sayıları azalırken, 0'a yaklaşması ürün çeşitliliğinin arttığını gösterir
- ³ Bu indeks dış ticarete sevkiyatların takip edilebilirliği Lojistik servisin kalitesini, gümrükleme sürecindeki maliyetleri altyapı hizmetleri gibi taşımacılıkta altı farklı maliyeti dikkate alarak hesaplanan bir indekstir. 1 ile 6 arasında yer alır. 6 Lojistik kalitesinin en yüksek olduğu, 1 en düşük olduğu seviyeyi gösterir.

SDE Analiz

